

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В СТРУКТУРІ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Юлія Шевченко

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті висвітлено психологічні механізми духовно-морального розвитку в структурі готовності до професійної педагогічної діяльності. Доведено, що пізнання сутності й особливостей психологічних механізмів духовно-морального розвитку особистості є складним і відповідальним завданням, що постає перед студентами педагогічного ВНЗ. Визначено особливості мотиваційної готовності до духовно-морального розвитку молодших школярів і виміри аналізу наукового уявлення про психологічну структуру особистості. Обґрунтовано, що психологічні механізми розвитку особистості студента є важливим структурним компонентом педагогічної компетентності, що передбачає розвиток його духовності. Розкрито питання розуміння природи особистості, рушійних сил її розвитку та взаємозв'язку з духовним потенціалом, а також розуміння індивідуальних якостей особистості на психологічному рівні її життєдіяльності.

Ключові слова:

духовно-особистісний підхід; феномен духовного порядку; самопізнання; самосвідомість; рефлексія; психологічна структура особистості; духовно-моральні емоції особистості; мотиви поведінки особистості; мотиваційна готовність; пізнавальний фактор.

Анотация:

Шевченко Юлия. Психологические механизмы духовно-нравственного развития в структуре готовности к профессиональной педагогической деятельности.

В статье рассмотрены психологические механизмы духовно-нравственного развития в структуре готовности к профессиональной педагогической деятельности. Доказано, что познание сущности и особенностей психологических механизмов духовно-нравственного развития личности является сложной и ответственной задачей для студентов педвузов. Определены особенности мотивационной готовности к духовно-нравственному развитию младших школьников и измерения анализа научного представления о психологической структуре личности. Обосновано, что психологические механизмы развития личности студента являются важным структурным компонентом педагогической компетентности, которая предполагает развитие его духовности. Раскрыты вопросы понимания природы личности, движущих сил ее развития и взаимосвязи с духовным потенциалом, а также понимание индивидуальных качеств личности на психологическом уровне ее жизнедеятельности.

Ключевые слова:

духовно-личностный подход; феномен духовного порядка; самопознание; самосознание; рефлексия; психологическая структура личности; духовно-нравственные эмоции личности; мотивы поведения личности; мотивационная готовность; познавательный фактор.

Resume:

Shevchenko Yuliia. Psychological mechanisms of moral development as part of the readiness for professional educational work.

The article reveals psychological mechanisms of spiritual and moral development in the structure of readiness for professional pedagogical activity. It is proved that the cognition of the essence and features of the psychological mechanisms of the individual's spiritual and moral development is a complex and responsible practice for obtaining an important component for students of pedagogical universities. Also the author determines the features of motivational readiness for the spiritual and moral development of younger schoolchildren; automation of measurements of the scientific concept of the psychological structure of the individual. It is substantiated that the psychological mechanisms of the student's personality development are an important structural component of the pedagogical competence, suggesting the development of his spirituality. The results of the research are questions of personality's understanding the nature, determining the driving forces of its development and the relationship with the spiritual potential and understanding of individuality at the psychological level of its life activity.

Key words:

spiritual-personal approach; the phenomenon of spiritual order; self-knowledge; self-awareness; reflection; the psychological structure of the personality; spiritual and moral emotions of the individual; motives of personality behavior; motivational readiness; cognitive factor.

Постановка проблеми. На сьогодні дослідження проблем моделювання розвитку освітньо-виховної роботи у вищих педагогічних закладах ускладнюється глобалізацією освіти в крос-культурному просторі. Інтегрування української педагогічної освіти з загальноєвропейським і освітнім крос-культурним простором вимагає усвідомлення змін щодо засад і принципів професійної підготовки вчителів. У наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців відображено розробки в галузі технології і теорії моделювання в освітній сфері. Глобалізація освіти є однією з фундаментальних сучасних тенденцій у розвитку освіти й відображає формування єдиного інформаційного й освітнього простору. Відповідно, у крос-культурному просторі відбулися зміни моделей освіти й виховання, що зумовлює зміни

в освітньо-виховній роботі самих педагогів. Визначальний вплив мають зміни в стереотипах суспільства в напрямі демократизації, ставлення до духовно-морального виховання та ціннісної, спрямованості на розвиток особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомим внеском у вивчення досліджуваної проблеми є праці вчених, у яких уже розглядалися ті чи ті її аспекти. Серед останніх слід назвати роботи вчених-педагогів І. Бежа, В. Беспалько, І. Блауберга, Є. Помиткіна, С. Сидорова, у яких розкрито психолого-педагогічні уявлення про розвиток особистості як цілісний феномен. Дослідження Н. Бердяєва, В. Колесникова, І. Павлова, В. Шадрикова та ін. присвячені проблемі формування духовно-моральних основ особистості й актуалізації в цьому процесі духовних цінностей.

Формування цілей статті. Мета статті – розкрити психологічні механізми духовно-морального розвитку в структурі готовності до професійної педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженнях, присвячених формуванню готовності студентів педагогічних ВНЗ до духовно-морального розвитку молодших школярів, науковці вказують на таку можливість за умов певного рівня розвитку особистості. Сучасні навчальні педагогічні освітньо-розвивальні технології продовжують удосконалюватись у напрямі змін навчальних програм з урахуванням такого важливого складника, як духовно-моральний розвиток школярів різного віку. На особливу увагу заслуговують дослідження духовного потенціалу як учнів молодшого шкільного віку, що є вихованцями майбутніх учителів, так і студентів як майбутніх учителів. У цих дослідженнях застосовуються різні методологічні підходи, зокрема такі, як індивідуально-психологічний, особистісно-орієнтований, соціологічний, віковий, діяльнісний, системно-психологічний, аксіологічний, аксіомологічний, особистісний і гуманістичний. Вибір оптимальної сукупності методологічних підходів дає змогу визначитись з цілісною характеристикою особистості й розкрити її психологічну структуру через взаємозв'язок її складових елементів. Природа особистості, на думку філософів і психологів, потребує використання для дослідження її духовного потенціалу окремого духовно-особистісного підходу. Такий вибір методології дослідження дає змогу розглянути феномен духовного порядку не відокремлено від психологічної структури особистості з усіма притаманними їй внутрішніми процесами. Цілісна перебудова особистісних орієнтацій студента педагогічного вишу відбувається завдяки усвідомленню покликання до професійної діяльності, внутрішньої настанови на повагу до дитини, дотримання кодексу національної свідомості, формування гуманістичного світогляду.

Використання духовно-особистісного підходу дає змогу розглянути феномени духовного порядку, осягнути природу особистості, визначити рушійні сили її розвитку та взаємозв'язок з біологічним і духовним потенціалом і зрозуміти індивідуальні якості особистості на біологічному, психологічному й духовному рівнях її життєдіяльності [6].

Над дослідженнями сутності особистості працювали мислителі різних епох і сьогодні вчені-дослідники, філософи, педагоги, психологи продовжують цікавитись не тільки сутністю особистості, її біологічним і духовним потенціалом, а й рушійними силами її духовно-

морального розвитку як фундаменту розвивального процесу. Відповідно до філософських поглядів Г. В. Ф. Гегеля, під особистістю слід розуміти Дух, що виявляє себе в системі індивідуальних якостей людини. А на думку В. Зеньківського, основною ознакою особистості є самосвідомість [8].

Психолог П. Чамата визначає «самосвідомість як пізнавальну, емоційну й вольову форму вияву» особистості [13, с. 24–26]. Процес пізнання особистістю своїх внутрішніх психологічних актів і станів спрямований на осмислення й розміркування над самим собою. М. Мамардашвілі, Е. Соловйов, В. Швирьов акцентують на тому, що «самосвідомість користується знаряддям рефлексії й тоді стає інтелектуальною». Ю. Назаров визначає, що прилучення дитини до навчання, праці, мистецтва відіграє важливу роль у формуванні її самоусвідомлення, тобто ставлення дитини до самої себе. Однак самосвідомість не впливає на якість самовиховання чи самовдосконалення. За твердженням Ю. Азарова, самосвідомість є психологічним механізмом, на основі якого ці духовні процеси можуть реалізуватись [1]. Отже, потрібні цілеспрямовані виховні дії – «механізм формування» духовної самосвідомості (рефлексії) для досягнення самовиховання й самовдосконалення».

Психологічні дослідження в межах сучасної педагогічної науки на основі визначення особистісної самосвідомості як функції самопізнання, розглядають розвиток рефлексії як новоутворення, яке виявляється вже в молодшому шкільному віці. Я. Рогацова підкреслює, що підкорення безпосередніх бажань дитини вимогам соціуму до особистості стає стійким моментом саморегулювання в молодшому шкільному віці. Унаслідок пізнання й сприйняття людських рішень і вільних дій у позанавчальному просторі учні молодшого шкільного віку можуть самостійно дати оцінку подіям, явищам і спричинити певні дії. Проте самостійна визначеність не завжди спрямована на духовно-моральні вимоги соціуму й може призвести до появи негативних новоутворень. У підлітковому віці спостерігається бурхливий розвиток самосвідомості й самооцінки, інтересу до самоаналізу, відповідно до вимог духовно-моральних якостей визначеного підлітками еталону. Л. Божович зауважує, що, незалежно від відмінностей підлітків у статусі, психологічні особливості, в основі яких вимоги до себе в досягненні рівня обраного зразка, – однакові [4].

Провідною концепцією дослідження самовдосконалення й самореалізації особистості

є ідея цінностей як результату визначення якостей і властивостей предметів, явищ і процесів, що задовольняють потреби й прагнення людей, сприяють самореалізації їх у всіх сферах життєдіяльності. Педагогічний процес у шкільних закладах нині сприймається як засіб здобуття освіти на загальноприйнятих основах знань і вмінь. Серед педагогічних праць з питань духовно-моральних цінностей бракує науково обґрунтованої системи педагогічно-виховного процесу на аксіомологічних засадах, не визначені також умови її реалізації на практиці. Ознайомлення з теоретичними працями вчених і практичним досвідом роботи освітніх закладів дає змогу виявити причини відсутності духовно-морального виховання. Насамперед цю ситуацію зумовлюють такі протиріччя: між вимогами до формування гармонійного розвитку особистості на засадах загальнолюдських і національних цінностей і браком педагогічно-виховної системи в шкільних навчальних закладах, зокрема з питань ціннісних пріоритетів, які узгоджувались би з визначеними цінностями; між цілісним характером освітнього процесу та його відображенням у змісті виховання й навчання. Брак необхідного науково-методичного забезпечення, нерозуміння змісту виховної роботи через розмаїття концепцій і моделей світових освітніх систем у культурному просторі, а також зміни моделей освіти вносять корекцію в тлумачення понятійного апарату й відповідної термінології, змінюючи сам зміст процесу виховання, викладання й навчання.

Якісні зрушення, які відбуваються в освітніх системах, сприяють самореалізації учнів ще у віці молодшого школяра й у підлітковому віці, що є основою психологічних новоутворень, але, на думку Ю. Орлова, можуть формувати негативні новоутворення, зокрема такі, як неповноцінність, непомірна гордість, заздрість, неспокій, незадоволеність, пихатість тощо, які з віком можуть прогресувати [11]. Формування цілісної внутрішньогармонійної, духовної самодіяльності, спрямованої на саморозвиток, потребує концентрації багатомірної, системно-функціональної, особистісної рефлексії як психологічної основи розвивального виховання і самовиховання особистості, що характерно для студента педагогічного ВНЗ, який має схильність до самоаналізу. Цілеспрямованому формуванню готовності студентів педагогічних вишів до духовно-морального саморозвитку має передувати психологічна готовність до реалізації мети у виховній духовно-перетворювальній діяльності. Духовно-перетворювальні можливості охоплюють:

1. Самоактивність, метою якої є спрямування зусиль і уваги не на фіксацію пізнавальних процесів і пам'ять, а на процеси, що визначають продуктивність.

2. Визначальну рефлексію, яка формується на основі осмислення суб'єктом власного «Я».

Розвиток самосвідомості за умови особистісно-розвивального виховання в гуманістичному напрямі – це шлях до досягнення рівня заданого самим собою зразка для формування позитивних новоутворень [8, с. 68; 9].

Відповідно до науково-психологічних досліджень, проведених В. Бехтеревим, Л. Виготським, В. Зеньківським, Г. Костюком, О. Кульчицьким, О. Лазурським, О. Леонтьєвим, Ф. Лерш, В. Моргун, К. Платоновим, С. Рубінштейном та ін., за одиницю психологічного аналізу прийнято поняття «властивості особистості». Попри різноманітність психологічних властивостей, на думку вчених, усі вони мають однакову структуру, що містить три складники – змістовий, мотиваційний та операційний. Духовність визначено як певне функціональне новоутворення і як змістовий складник процесу розвитку особистості [12, с. 424].

На думку В. Рибалки, наукове уявлення про психологічну структуру особистості, тобто кожна її властивість як «одиниця», має бути проаналізована в трьох вимірах:

– у змістовно-психологічному – через функції, стани, процеси, властивості, що містяться в підструктурах спілкування, спрямованості, характеру, самосвідомості, досвіду, інтелекту, психотерапії;

– у діяльнісному – через структурні компоненти діяльності: потребнісно-мотиваційний, інформаційно-пізнавальний, цілетвірний, операційно-результативний, емоційно-почуттєвий;

– у генетичному або віковому (що передбачає врахування в часі рівня становлення властивості від задатків до здібностей).

Якщо скористатись духовно-особистісним підходом до оцінки духовно-моральних емоцій особистості, урахувавши функціональний і змістовий виміри, розділивши їх на позитивні й негативні, то можна визначити актуальність або неактуальність духовно-морального потенціалу особистості. Оскільки в змістовому вимірі основними смислотвірними категоріями духовно-морального розвитку є Краса, Добро, Істина та Любов, то виокремимо з переліку емоційно-почуттєвих станів людини ті, які свідчитимуть про актуальність духовного потенціалу особистості, відповідно до даних таблиці 1.

Духовно-моральні та емоційно-почуттєві стани особистості

Позитивні		Негативні	
Вдячність	Обожнення	Байдужість	Ніяковість
Великодушність	Патріотизм	Безжалісність	Пиха
Самовідданість	Підтримка	Жорстокість	Презирство
Відповідальність	Почесті	Заздрість	Приниження
Гідність	Привітність	Зверхність	Провина
Доброзичливість	Слава	Зловтіха	Розкаяння
Доброта	Смиренність	Зневага	Сором
Єдність	Співчуття	Зніяковілість	Упередженість
Жалість	Справедливість	Зневіра	Холодність
Милосердя	Турбота	Лукавство	Неприємність
Цнотливість	Спокій	Нехтування	
Обов'язок	Честь		

Отже, до гуманістичних, духовно-моральних емоцій і почуттів зараховано ті, які пов'язані з совістю, піднесенням або приниженням особистості, які виражають певне ставлення до неї.

Пізнання сутності й особливості мотивації духовно-морального розвитку особистості є складним і відповідальним завданням набуття важливого професійного складника студентами педагогічних вишів. Природі не властива одноманітність, тому в різних особистостях, які виховуються в однотипних умовах з раннього дитинства, спостерігається безліч індивідуальних відмінностей. Оскільки за одиницю психологічного аналізу уявлень про особистість узято поняття «властивості особистості», то набуття особистістю різноманітних властивостей є результатом її культурного, історичного, філо- та онтогенетичного розвитку. Зростання духовного потенціалу стає можливим, якщо людина прагне до знань, Істини, докладає зусилля до розвитку мислення, гармонійності, узгодженості інтелектуального та емоційного станів, підпорядковує собі всі прояви емоційної свідомості. Спрямованість мислення зумовлена потребами й бажаннями особистості відповідно до мотивів. Тільки мотивація спонукає мати бажання, пізнавати й удосконалювати себе, розвивати й збагачувати свої здібності, свій талант, духовний потенціал [14].

Теорія мотивації А. Маслоу є однією з найвідоміших психологічних концепцій, яка пояснює мотиви поведінки особистості [7]. До потреб, на думку вченого, належать: фізіологічні потреби, любов, потреба безпеки, належність до людської спільноти, потреби щодо самореалізації своїх здібностей і таланту. Дослідники духовного розвитку людини звернули увагу на вияви нестандартної поведінки людини, які не типові для поведінки багатьох. Так, наприклад, доведено, що мотиви

поведінки духовних сподвижників перебувають поза межами біологічних інстинктів і соціальних орієнтирів. В основу мотивації поведінки особистості з високим духовно-моральним потенціалом покладено відтворення прекрасного й досконалого в собі, що відтворюється в поведінковій реальності. Це пошук і відтворення Істини, дотримання духовно-моральних цінностей і принципів, відтворення гармонії у власному житті, сприйняття й виконання духовної місії. Спонування таких мотивацій духовного самовдосконалення пов'язано з процесами внутрішніх перетворень особистості або є їх наслідком

С. Гроф зазначає: «Оскільки духовні практики спеціально орієнтовані на духовне саморозкриття, то для багатьох людей духовність стала сферою особистого досвіду, а не просто чимось, про що вони чули або читали»; «буває що “нормальна” людина зі здивуванням і занепокоєнням помічає у своєму внутрішньому світі раптові або ж поступові зміни» [5]. Інколи зміни відбуваються без особливих причин. Виникає ілюзорне відчуття чогось пропущеного або на другий план відходять колись важливі чи цінні плани, нові проблеми. Пошук мотивації до духовного самовдосконалення є виявом свідомої волі особистості, спрямованої на перетворення себе відповідно до ідеального «Я». Мірою оцінки досягнення нових вершин у різних сферах життя слугує життєвий шлях особистості. Хибні ідеали самовдосконалення можуть мати деструктивний вектор, і тоді людина може стати на шлях удосконалення шкідливих для себе та інших негативних навичок або моделей поведінки.

Дослідження вчених свідчать, що людина яка прагне до духовно-морального вдосконалення бере на себе відповідальність за своє життя й спрямовує свої зусилля на життєтворчу діяльність і самореалізацію. Потреба у вдосконаленні виявляється ще в ранньому

дитинстві несвідомо й спонтанно, вона спонукає до розвитку свідомості, самосвідомості й духовно-морального розвитку. Це визначення є підґрунтям спрямованого впливу на розвиток духовно-моральних якостей молодшого школяра. Мотиви самовдосконалення особистості закладено в основу всіх духовних, філософських і релігійних вчень. Прикладом самозречення може слугувати, зокрема клятва Бодгісаттви, яка виголошується наприкінці буддистських церемоній як присягання жити заради блага всіх:

«Наскільки незчисленні є живі істоти, присягаюся, що всі вони будуть урятовані!

Наскільки незчисленими є мої недоліки, присягаюся, що викореню їх усі!

Якою незбагненою не здавалась би Драхма, присягаюся, що пізнаю її!

Яким незбагненим не здавався б стан Будди, присягаюся, що досягну його!».

Формування мотивації щодо служіння ближньому й надання йому допомоги відбувається внаслідок отримання дитиною любові й турботи від батьків, рідних, близьких людей. Пізнавальна ціннісна спрямованість, що виявляється в особистості з дитинства, прагне знайти відповіді на складні запитання, такі, як сенс життя і смерті, сутність природи людини та Всесвіту. Надалі набуття життєвого досвіду зумовлює прагнення особистості до постійного самопізнання, збагачення знань, осмислення подій власного життя й життя оточення. Усвідомлення життєвого досвіду є осягненням мудрості. Мудрість потрібна людині, щоб менше робити помилок у своєму житті й ділитись досвідом з іншими.

Мотивами духовно-морального самовдосконалення є відповідальність людини як за себе, так і за інших людей і за світ загалом, допомога тим, хто її потребує, турбота про рослини, тварин. Усе це ознаки гуманістичної ціннісної орієнтації особистості, яку вона осягає вже в молодшому шкільному віці. Зростання духовного потенціалу стає можливим за умови прагнення до знань, до Істини, до гармонійності, докладання зусиль до узгодженості інтелектуального та емоційного станів, підпорядкованості всіх виявів емоційної активності й свідомості людини. Спонукає особистість мати бажання, пізнавати й удосконалювати себе, розвивати й збагачувати свої здібності, свій талент, духовний потенціал тільки мотивація. Керує бажаннями й потягами людини свідомість, вона спонукає особистість до діяльності з метою наповнити своє життя смислами вищого духовно-морального порядку.

Мотиваційна готовність у психології розглядається не лише як умова досягнення успіху, а і як детермінанта оволодіння

професійними знаннями з подальшою трансформацією їх у педагогічну практику (А. Вербицький, О. Леонтьєв, С. Максименко та ін.). Науковці довели, що розвиток особистості тісно пов'язаний з мотиваційною сферою, а набуття професії сприймається студентом як особистісна цінність (І. Пасічник, В. Татенко, О. Хохліна, О. Чебікін та ін.) На їхню думку, є пряма залежність результативності підготовки фахівців-педагогів у ВНЗ від сформованості мотиваційної сфери. Тому важливим є діагностичне обстеження рівня сформованості мотиваційної готовності студента до професійної діяльності. Діагностичне обстеження дає змогу дослідити закономірності й динаміку розвитку мотиваційної готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності в період навчання. Також діагностика допомагає експериментально перевірити психологічні засади ефективності впливу на динаміку розвитку мотиваційної готовності студента до професійної діяльності. Брак методичного забезпечення, необхідного для визначення рівня готовності майбутніх учителів до викладацької і виховної професійної функції, стає проблемою для проєктування виховної діяльності, вибору форм виховного розвивально-особистісного впливу на індивідуальність.

Пізнавальний фактор у готовності студентів до духовно-морального розвитку реалізується через освоєння професійних знань і умінь з уведенням у навчальні програми виховного компонента.

У дослідженнях зарубіжних учених (Д. Зеєбах, К. Інгенкамп, К. Клаузер, Б. Лівер, В. Ройлекс, Д. Равен, З. Хелус та ін.), присвячених проблемі педагогічної діагностики, розроблено методики вивчення диференціації процесу навчання і виховання учнів. Проблеми професійної підготовки вивчаються в умовах посилення ролі самостійної роботи студентів, упровадження сучасних інформаційних технологій навчання у вищій школі (О. Абдуліна, В. Бондар, І. Зязюн, О. Пехота, Л. Пуховська, О. Савченко, С. Сисоєва, Г. Тарасенко, Л. Хомич та ін.). Важливою умовою пізнавального аспекту є врахування суб'єктивної позиції студента щодо здобуття ним професійних знань шляхом саморозвитку. Засобом забезпечення суб'єктивної участі студента, який створює сприятливе середовище для формування готовності до професійного саморозвитку, учені вважають новітні особистісно-розвивальні технології, що передбачають активне залучення студента в процес самоосвіти (Л. Гур'є, В. Докучаєв, М. Кларін, А. Криуліна, О. Мещанінов).

Високий рівень педагогічної компетентності, що передбачає розвиток духовності, Г. Беленька

визначає як особливий інтеграл, структурними компонентами якого є мотиви діяльності, система знань, фахові вміння й професійно значущі особливості. Г. Селевко розглядає компетентність як освітній результат, що виявляється в готовності виконувати поставлені завдання, у формах вияву знань, умінь і навичок. Виховні навички особистість набуває внаслідок практичної виховної роботи, унаслідок суб'єктивного досвіду професійної діяльності. О. Леонтьєв уважає, що компетентність – це цільова спрямованість дії, елемент системи діяльності. Готовність – це система компонентів, які перебувають у функціональній залежності – мотиваційній, пізнавальній, емоційній, вольовій. А. Ліненко наголошує на тому, що готовність педагога – це цілісне утворення, яке характеризує емоційно-когнітивну й вольову мобілізаційність суб'єкта. Л. Дудорова під готовністю педагога розуміє результат готовності до діяльності, закономірний результат спеціальної підготовки, самовизначення, освіти й самоосвіти (у педагогічній діяльності).

Отже, погоджуючись з наведеними вище твердженнями вчених, ми визнаємо доцільною наявність цього компонента для виховання у студента такого рівня духовності, який надалі активізує його можливості щодо духовно-морального розвитку молодших школярів, відповідно до вимог крос-культурного простору.

Вимоги до готовності студента педагогічного вишу, який має проводити виховну роботу, спрямовану на духовно-моральний розвиток школярів молодшого віку в крос-культурному просторі, такі:

- усвідомлення студентом того, що духовно-моральні цінності повинні мати особистісний сенс і соціально-історичне значення для суспільства;

- визначеність студентом педагогічного вишу власних духовних і матеріальних потреб. Наприклад, цінності, які утверджують вчителя в суспільстві, що впливають на комунікативність; цінності, що ведуть до самовдосконалення, самовираження; цінності, пов'язані з утилітарно-гуманістичним запитом;

- сформованість світоглядних переконань та ідеалів. Можливості формування цінностей, які в духовно-моральному розвитку майбутнього вчителя стануть фундаментом його творчого професійного світоmodellювання, переконань та ідеалів.

Процес духовно-морального виховання молодого покоління належить до ємних і багатоаспектних процедур, що потребують використання всіх теоретичних і практичних знань щодо розвитку духовно-морального потенціалу. За твердженням А. Армагакова, «виховання передбачає викладання, а

викладання є одним з головних засобів виховання, оскільки будь-яке викладання містить у собі виховний елемент». Поняття «освіта» змішується з вихованням або виховання змішується з викладанням. Так, зокрема, німецьке визначення найбільш узагальнене – виховання є освітою найкращих людей [2, с. 3].

На думку Н. Лейтеса, особистісний підхід до визначення рівня розвитку духовно-морального потенціалу має ґрунтуватись на основі синтезу індивідуального й вікового підходів.

Крім особистісного підходу, як твердить В. Рибалка, слід також урахувати:

- наукові уявлення про духовність, її смислотвірні категорії;

- процес актуалізації розвитку духовного потенціалу особистості.

Окреслення психологічних механізмів у системі взаємопов'язаних послідовних компонентів у їх прямому й зворотному зв'язку дає змогу констатувати, що один компонент механізмів має горизонтальну структуру, у якій виникає мотив духовно-морального розвитку особистості на основі розуміння й переживання знання, який діє через психічну саморегуляцію, що зумовлює певну поведінку. Другий компонент має вертикальну структуру, основою якої є вплив рівнів психіки один на одного й усіх разом на фізіологічні механізми. Конкретні знання, звички й навички, емоції, відчуття, дії перетворюються на свідомі настанови, але є і зворотна дія інстинктів: через емоції на образи уяви й почуття – гальмування свідомості та волі, формування шкідливих настанов. Ці взаємовпливи відбуваються на основі механізмів психічної саморегуляції, а саме – саморегуляції мотивації. Процес саморегуляції мотивації особистості в духовно-моральному розвитку полягає у виборі між різними можливими діями, позиціями, смислами з урахуванням поєднання потреб, ціннісних орієнтацій, інтересів, подолання ситуативної амбівалентності спонукальної сфери, поєднання потенційної й актуальної мотивації тощо.

Висновки. Отже, на наше переконання, одним зі структурних компонентів готовності студентів до професійної педагогічної діяльності є психологічні механізми духовно-морального розвитку особистості студента. При цьому глибину розвитку внутрішнього світу допомагає розкрити таке психологічне поняття, як духовність.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у формулюванні принципів духовно-морального розвитку молодших школярів у крос-культурному просторі, сукупність яких визначає стратегію педагогічної, науково-дослідної, теоретичної та практичної діяльності.

Список використаних джерел

1. Азаров Ю. П. Самосознание подростка. *Мудрость воспитания. Книга для родителей*. Москва: Педагогика, 1989. С. 121–124.
2. Армагаков А. П. Мысли о современном и будущем воспитании и обучении. Полоцк: Типография Х. В. Клячко, 1896. 222 с.
3. Бабайлов В. К. Культура ділового спілкування менеджера: навч. посібник. Харків: Бізнес Інформ, 1999. 116 с.
4. Божович Л. М. Личность и ее формирование в детском возрасте. Москва: Просвещение, 1968. 398 с.
5. Гроф С. Области человеческого бессознательного. Данные исследований ЛСД / пер. с англ. Москва: Изд-во Трансперсонального Института, 1998. URL: <http://psylib.ukrweb.net/books/grofs01/txt19.htm> (дата звернення: 10. 06. 2018).
6. Дмитренко Г. А. Стратегічний менеджмент. Цільове управління освітою на основі кваліметричного підходу: навч. посібник. Київ: ІЗМН, 1996. 140 с.
7. Маслоу А. Мотивация и личность. Санкт-Петербург: Питер, 2011. 352 с.
8. Зеньковский В. В. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии. Москва: Изд-во Свято-Владимирского Братства, 1993. 223 с.
9. Козлов В. В. Работа с кризисной личностью: методическое пособие. Москва: Психотерапия, 2003. 302 с. (Советы психолога).
10. Костюк Г. С. Избранные психологические труды. Москва: Педагогика, 1988. 304 с.
11. Орлов Ю. М. Восхождение к индивидуальности: Кн. для учителя. Москва: Просвещение, 1991. 287 с.
12. Рыбалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості: навчальний посібник. Київ: ІЗМН, 1996. 236 с.
13. Чамата П. Р. Самосвідомість та її розвиток у дітей. Київ: Знання, 1965. 48 с.
14. Шевченко Ю. М. Духовна спрямованість полікультурної компетентності як складовий компонент професійної освіти майбутнього вчителя. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія Педагогіка*: зб. наук. праць / ред. кол.: І. П. Аносов (голов. ред.) та ін. Мелітополь, Запорізька обл., 72312, Україна, 2017. Вип. 19(2). С. 93–99.

Рецензент: д.пед.н., професор Москальова Л.Ю.

Відомості про автора:

Шевченко Юлія Михайлівна
shevchenko_yuliia@mdpu.org.ua
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

doi: 10.7905/nvmdpu.v0i20.2454

*Матеріал надійшов до редакції 14. 06. 2018 р.
Прийнято до друку 25. 06. 2018 р.*

References

1. Azarov, Yu. P. (1989). *Teenager's self-awareness. Wisdom of upbringing. A book for parents*. Moscow: Pedagogika. 121–124. [in Russian]
2. Armagakov, A. P. (1896). *Reflections on modern and future upbringing and education*. Polotsk: Printing house of Kh. V. Kliachko. [in Russian]
3. Babailov, V. K. (1999). *The culture of manager's business communication: study guide*. Kharkiv: Biznes Inform. [in Ukrainian]
4. Bozhovich, L. M. (1968). *Personality and its development in childhood*. Moscow: Prosveshchenie. [in Russian]
5. Grof, S. (1998). *Spheres of human unconscious. Trans. from English*. Moscow: Publishing of Transpersonal Institute. Retrieved from: <http://psylib.ukrweb.net/books/grofs01/txt19.htm> [in Russian]
6. Dmytrenko, H. A. (1996). *Strategy management. Targeted education on the basis of the qualimetric approach: study guide*. Kyiv: IZMN. [in Ukrainian]
7. Maslow, A. (2011). *Motivation and personality*. St. Petersburg: Piter. [in Russian]
8. Zenkovskiy, V. V. (1993). *Education problems in the light of Christian anthropology*. Moscow: Izd-vo Sviato-Vladimirskogo Bratstva. [in Russian]
9. Kozlov, V. V. (2003). *Work with a crisis personality: a methodological guide*. Moscow: Psikhoterapia. [in Russian]
10. Kostyuk, G. S. (1988). *Selected works on psychology*. Moscow: Pedagogika. [in Russian]
11. Orlov, Yu. M. (1991). *Ascension to individuality: teacher's book*. Moscow: Prosveshchenie. [in Russian]
12. Rybalka, V. V. (1996). *Psychology of the creative personality development: study guide*. Kyiv: IZMN. [in Ukrainian]
13. Chamata, P. R. (1965). *Self-conscious and its development in children*. Kyiv: Znannia. [in Ukrainian]
14. Shevchenko, Yu. M. (2017). The spiritual orientation of multicultural competence as a component of the future teacher's professional education. *Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Series «Pedagogy»: coll. of research works*. Issue 19(2). 93–99. [in Ukrainian]

Information about the author:

Shevchenko Yuliia Mykhailivna
shevchenko_yuliia@mdpu.org.ua
Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

doi:

*Received at the editorial office 14. 06. 2018.
Accepted for publishing 25. 06. 2018.*